
Provinciehuizen

CATEGORIAAL ONDERZOEK WEDEROPBOUW 1940-1965

Marije de Korte

DECEMBER 2004/ZEIST

In opdracht van het Projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

HOOFDSTUK 1 INLEIDING EN METHODIEK	03
1.1 Kader	03
1.2 Methodiek	04
HOOFDSTUK 2 ONTWIKKELINGSSCHETS	08
2.1 Het provinciaal bestuur	08
2.2 Het provinciehuis	09
2.3 Ontwikkelingen na de wederopbouw	14
HOOFDSTUK 3 PRESELECTIE EN TOETSING	16
3.1 Bronnen	16
3.2 Waarderingscriteria	16
3.3 Selectiemethode	17
3.4 Inventarisatie en preselectie	17
BIJLAGEN	21

Hoofdstuk 1 Inleiding en methodiek

1.1 KADER

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) startte in 2001 een meerjarig onderzoeksproject dat ten doel had een landelijk referentiekader voor het gebouwde erfgoed uit de wederopbouwperiode (1940-1965) te verkrijgen. Eén van de onderdelen van dit project is een reeks categoriale studies, waaraan tot eind 2004 wordt gewerkt. Omdat veel informatie over de naoorlogse architectuur is vastgelegd in boeken, tijdschriften en archieven, heeft de RDMZ in afwijking van het Monumenten Inventarisatie Project (1850-1940), waarbij de gebouwde omgeving gebiedsgewijs (per gemeente) werd geïnventariseerd, gekozen voor een aanpak waarbij de objecten allereerst per categorie worden bestudeerd op basis van de literatuur en tijdschriftartikelen. De volgorde waarin de categorieën worden onderzocht, is onder andere afhankelijk gesteld van actuele ontwikkelingen, de mate van bedreiging en de importantie of representativiteit van de gebouwcategorie voor de wederopbouwperiode. De resultaten van alle categoriale studies worden uiteindelijk voorgelegd aan provincies, gemeenten en vakorganisaties, zodat lacunes in het overzicht kunnen worden aangevuld. Na afronding van de categoriale inventarisatieonderzoeken zal de RDMZ overgaan tot de vervolgfase van selectie en bescherming van het vroeg-naoorlogse erfgoed. Hiervoor dient het beleidskader nog te worden vastgesteld.

Het onderzoek naar de provinciehuizen uit de periode 1940-1965 is in het najaar van 2004 uitgevoerd door architectuurhistoricus Marije de Korte, die als interne onderzoeker is verbonden aan het Projectteam Wederopbouw van de RDMZ.

De methodiek voor het onderzoek naar objecten van diverse categorieën gebouwen uit de wederopbouwperiode is vastgelegd en beschreven in de nota *Richtlijnen Categoriaal Onderzoek Wederopbouwobjecten 1940-1965*, die voort zijn gekomen uit het in 1999 opgestelde *Plan van Aanpak Wederopbouw 1940-1965 RDMZ*. Naar aanleiding van de integrale pilotstudies naar scholen, raadhuisen en kerken is de methodiek in maart 2003 aangepast, en is onderscheid aangebracht tussen integraal en beknopt te onderzoeken categorieën. Onder deze laatste categorie valt ook onderhavige studie naar provinciehuizen, die vanwege zijn eenduidigheid en beperkte omvang in aanmerking komt voor een dergelijke beknopte onderzoeks-aanpak.¹ Alle categoriale studies worden volgens dezelfde, in de *Richtlijnen*

¹ Naast kleinere of eenduidige gebouwcategorieën kan de beknopte aanpak ook worden toegepast op categorieën die reeds door derden (erkende deskundigen en/of gespecialiseerde

beschreven methodiek aangepakt: de volgens de niet-integrale werkwijze onderzochte categorieën hebben echter een beknopter eindproduct als resultaat dan die van de integrale studies. In tegenstelling tot de integraal onderzochte categorieën wordt voor de beknopt verrichte studies geen onderzoeksbegeleidingscommissie ingesteld. Bij de integrale onderzoeken vormt het maken van een preselectie van meest behoudenswaardige objecten een van de belangrijkste taken van de begeleidingscommissie. Voor een beknopt verrichte studie als onderhavige wordt deze voorselectie verricht door de onderzoeker, in dit geval Marije de Korte, in samenwerking met de projectcoördinator Wederopbouw, Anita Blom.

LEESWIJZER

Onderhavig rapport vormt de weerslag van het categoriale onderzoek naar de Nederlandse provinciehuizen uit de wederopbouwperiode. Het eerste hoofdstuk schetst het bredere kader van het onderzoeksproject Wederopbouw, en de methodiek, afbakening en opbouw van de categoriale studie naar provinciehuizen. In het tweede hoofdstuk wordt een beknopte ontwikkelingschets van de gebouwcategorie voor en na de Tweede Wereldoorlog gegeven. Het complete overzicht van de in de periode 1940-1965 nieuwgebouwde, of in genoemd tijdvak belangrijk uitgebreide, provinciehuizen, alsmede een toelichting op de preselectie van de meest behoudenswaardige provinciehuizen uit de wederopbouwperiode is opgenomen in hoofdstuk 3. In de bijlagen is naast bronvermelding van literatuur en afbeeldingen onder andere een beschrijving van de werking en indeling van de Wederopbouw Databank opgenomen (zie verderop in dit hoofdstuk).

1.2 METHODIEK

DOELSTELLING

Het onderzoek dat de RDMZ verricht naar de gebouwde omgeving uit de wederopbouwperiode, heeft een vierledig doel:

- Het verkrijgen van een landelijk en representatief overzicht van objecten uit de wederopbouwperiode dat toegankelijk is voor RDMZ-medewerkers en een aantal geselecteerde externe gebruikers
- Het leggen van een basis voor een wetenschappelijk verantwoord, centraal geleid en uitgevoerd selectie-, registratie- en beschermingsbeleid (na 2004)
- Het vergroten en verbreden van draagvlak door het verspreiden van kennis
- Het stimuleren en bevorderen van beleidsbeïnvloeding en alliantievorming vanuit cultuurhistorisch perspectief

Het onderzoek naar de provinciehuizen uit de wederopbouwperiode is uitputtend en landelijk dekkend verricht: dit was mogelijk vanwege de beperkte omvang van de gebouwcategorie.

AFBAKENING

In het *Plan van Aanpak* uit 1999 wordt de volgende definitie voor de term Wederopbouw gegeven: ‘Het erfgoed van de Wederopbouw omvat de resultaten van (steden)bouwkunst, landinrichting, interieurarchitectuur en monumentale sculptuur uit de periode 1940-1965’.

Voor het objectgerichte onderzoek is in de nota onderscheid gemaakt in elf hoofdcategorieën, die op hun beurt zijn onderverdeeld in subcategorieën. Deze hoofdcategorieën zijn gebaseerd op de verdeling zoals gehanteerd in de Geïllustreerde Beschrijvingen. Onderhavig onderzoek heeft uitsluitend betrekking op functie *Provinciehuis* binnen de subcategorie *Bestuursgebouw* van de hoofdcategorie *Bestuur, recht en overheidsgebouwen*. Binnen het onderzoeksterrein vallen zowel de in de periode 1940-1965 in zijn totaliteit nieuwgebouwde, of in genoemd tijdvak ontworpen maar later uitgevoerde provinciehuizen, alsook belangrijke aanbouwen en uitbreidingen uit de wederopbouwperiode.

WERKWIJZE

De in de onderzoeksnota beschreven werkwijze wordt in deze paragraaf nader toegelicht. Onderscheid tussen integraal en beknopt verrichte studies ligt daarbij hoofdzakelijk op het gebied van detaillering en nuancering. De hieronder beschreven indeling geldt zo op grote lijnen voor alle in het kader van het Project Wederopbouw verrichte categoriale studies.

(LITERATUUR-)ONDERZOEK

De eerste onderzoeksfase bestaat uit het bestuderen van algemene en categoriespecifieke literatuur uit en over de wederopbouwperiode, alsmede artikelen in algemene en categoriespecifieke vaktijdschriften uit de wederopbouwperiode. Met deze insteek gaat de RDMZ uit van de veronderstelling dat bijna alle landelijk belangwekkende objecten in de genoemde literatuur vermeld zijn.

In tegenstelling tot de overvloedige algemene literatuur over de wederopbouw, bestaan er nauwelijks handboeken die specifiek over naoorlogse provinciehuizen handelen. De meeste relevante literatuur is afkomstig uit de bibliotheek van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg: onder andere werden alle nummers uit de periode 1940-1965 doorgenomen van de bladen *Bouw*, *Bouwkundig Weekblad*, *Forum*, *Katholiek Bouwblad / Wonen (TABK)* en *Publieke Werken*. Daarnaast is literatuurstudie verricht in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.²

ONTWIKKELINGSSCHETS EN DATABANK

Zoals beschreven in het *Plan van Aanpak* wordt per categoriale studie een algemene inhoudelijke schets over de ontwikkeling van het onderzochte bouwtype samengesteld, en worden de uit de vakbladen verkregen relevante tekstuele objectgegevens ingevoerd een de speciaal voor dat doel gebouwde digitale Wederopbouw Databank (WOP). In de databank wordt, naast

² Het Interprovinciaal Overleg (IPO) is geraadpleegd, maar bleek geen inhoudelijke bijdrage aan deze categoriale studie te kunnen leveren.

identificatiegegevens, ook informatie opgenomen over ambachtslieden, bouwactiviteiten en -jaren, oorspronkelijke en huidige functie en eventuele monumentale kunstwerken. Ook worden in de databank de geraadpleegde bronnen vermeld, die in de meeste gevallen verwijzen naar de tijdschriftartikelen. Per categoriale studie zijn uit de eerder genoemde vakbladen de jaargangen 1940-1965 doorgenomen, waarbij voor onderhavig onderzoek alle artikelen over provinciehuizen werden gekopieerd en op alfabetische volgorde van plaatsnaam zijn gebundeld in mappen. Het totaal aan de uit de tijdschriften verkregen en in de Wederopbouw Databank ingevoerde objecten vormt de zogenaamde groslijst. Voor de categorie provinciehuizen bestaat deze uit 7 objecten. Hieruit is door het projectteam Wederopbouw een preselectie van meest behoudenswaardige provinciehuizen gevormd, waar in de volgende paragraaf nader op zal worden ingegaan. Een nadere toelichting op de structuur, werking en inhoud van de databank is opgenomen in bijlage 4.

PRESELECTIE

Tegen de achtergrond van de hierboven genoemde groslijst en de inhoudelijke schets over de ontwikkeling van het provinciehuis in Nederland, zijn de landelijke waarderingscriteria op basis van die voor het MIP/MSP (1850-1940) opnieuw geformuleerd en toegespitst op de naoorlogse provinciehuizen (zie hoofdstuk 3 en bijlage 3). Aan de hand van deze waarderingscriteria is een preselectie van meest behoudenswaardige objecten of complexen gemaakt. Deze bestaat momenteel uit 5 provinciehuizen die voor nadere bestudering (in het veld) in aanmerking komen.

AFBEELDING 1.1

VELDWERK

VELDWERK

Mede op basis van de ervaringen uit de pilotstudies, is besloten voorlopig af te zien van het in het *Plan van Aanpak* beschreven onderdeel veldwerk (afbeelding 1.1), met name vanwege de thans beschikbare tijd. Actualisering van de preselectie door veldwerk kan op korte termijn achterhaald zijn en zal derhalve beter plaatsvinden kort voor het moment waarop de resultaten

worden voorgelegd aan provincies, gemeenten en steunpunten. Wel zijn voor deze studie een aantal provinciehuizen in het veld bezocht, om de informatie uit de literatuur te toetsen aan de realiteit in situ. De inzichten van het bureauwerk zijn zo - in beperkte mate - geconfronteerd met de huidige situatie, waarbij onder andere gelet is op de veranderingen aan de gebouwen en complexen sinds de oplevering (gaafheid), alsmede de stedenbouwkundige context.

RAPPORTAGE

In het *Plan van Aanpak* is vastgelegd dat in de laatste fase van het onderzoek alle resultaten worden samengebracht in een eindrapportage. De opzet, structuur en format van dit rapport is, zoals eerder werd beschreven, voor alle categoriale studies identiek en bestaat achtereenvolgens uit een methodische inleiding met afbakening van de onderzochte categorie, inleidingen over de ontwikkeling van het bouwtype voor en na de Tweede Wereldoorlog, een inventarisatie van objecten in een databank (groslijst) en een overzicht van meest behoudenswaardige gebouwen of complexen (preselectie).

De complete inventarisatie is te raadplegen in de digitale Wederopbouw Databank van de RDMZ en maakt in papieren vorm geen onderdeel uit van dit rapport. Wel is een objectenoverzicht van de ingevoerde provinciehuizen in hoofdstuk 3 opgenomen. Hierin is aangegeven welke provinciehuizen als zijnde meest behoudenswaardig zijn opgenomen in de preselectie. Deze lijst heeft nadrukkelijk géén juridische status. De preselectie is veeleer een overzicht van karakteristieke en meest behoudenswaardige toonbeelden van provinciehuizen uit de periode 1940-1965 op basis van bureauonderzoek en beperkt veldwerk, en geldt als basis voor vervolgonderzoek, waardering en selectie. De hier onderzochte gebouwcategorie vormt in die zin een uitzondering: het beperkte aantal in de wederopbouwperiode totstandgekomen nieuwgebouwde en uitgebreide provinciehuizen maakt het mogelijk in onderliggende beknopte studie een uitputtende opsomming te geven. In samenwerking met decentrale instanties zal een en ander op termijn moeten leiden tot bijstelling en aanvulling van de hier door het projectteam Wederopbouw gemaakte preselectie en in de toekomst tot een selectie van potentiële rijksmonumenten.

Hoofdstuk 2 Ontwikkelingsschets

2.1 HET PROVINCIAAL BESTUUR

De huidige bestuurlijke staatsinrichting van Nederland dateert uit het eind van de zestiende eeuw. In de periode daarvóór vormde de verzameling van gewesten, zoals de provincies toen genoemd werden, de Republiek der Verenigde Nederlanden. In dit stelsel waren de provincies in feite kleine soevereine staten, met slechts enkele gemeenschappelijke taken en belangen. Aan het hoofd van een dergelijke bestuurlijke eenheid stonden de Staten, die het algemene bestuur en de wetgeving voor hun rekening namen. Het dagelijks bestuur werd gevoerd door een aantal door de Staten aangewezen gedeputeerden. Het college van gedeputeerden werd voorgezeten door de Stadhouder, die tevens vertegenwoordiger van het centrale bestuur van de Republiek was.³ In de praktijk verschilde de bestuurlijke organisatie van gewest tot gewest echter sterk, en konden lokale grootgrondbezitters en rijke handelaren veel invloed uitoefenen op de besluitvormingsprocessen.

De Franse bezetting maakte aan het eind van de achttiende eeuw een einde aan deze bestuursvorm. Onder de Franse overheersing werden de gewestelijke besturen ondergeschikt gemaakt aan het centrale gezag in Den Haag. Hiermee kwam een eind aan de grote zelfstandigheid van de gewesten en nam de directe invloed van rijke burgers op de bestuurders sterk af. De bestuurlijke organisatie werd geüniformeerd. In 1813 zette het centrale bestuur in Den Haag de gewesten om in provincies, die op hun beurt weer werden onderverdeeld in kleinere bestuurlijke eenheden: de gemeenten. Deze regionale en lokale besturen kregen een veel minder machtige positie dan voorheen de gewesten hadden. De taken en bevoegdheden van de provincies en gemeenten werden vastgelegd in de Grondwet van 1814.

De nieuwe Provinciale Wet van 1850, gebaseerd op de vernieuwde Grondwet uit 1848 van Thorbecke, gaf de provincie weer een grotere eigen verantwoordelijkheid ten opzichte van de centrale overheid. Hiermee werd (een deel van) de burgerbevolking sterker betrokken bij de activiteiten van de gewestelijke overheid. De nieuwe wet zorgde ervoor dat de provincie voortaan een eigen begroting op mocht stellen. Ook kon men nu zelf belastingen heffen en verordeningen uitvaardigen. De provincies kregen eigen geldmiddelen van het rijk toebedeeld. Naast de uitgebreide bestuurlijke taak van de provinciale bestuurders, werd met de nieuwe Provinciale wet

³ De positie van de stadhouder komt op verschillende punten overeen met die van de huidige Commissaris van de Koningin.

ook bepaald dat de Statenvergaderingen openbaar dienden te zijn. De Statenzaal diende hiertoe worden uitgebreid.

De taken van de provincies waren na 1850 vooral gelegen op het terrein van waterstaat en wegeaanleg, daarnaast op het toezicht op de gemeenten en waterschappen. In de twintigste eeuw werden hier ondermeer de coördinatie van en het toezicht op de ruimtelijke ordening en volkshuisvesting aan toegevoegd.

De Provinciale Staten werden vanaf halverwege de negentiende eeuw direct gekozen door (een beperkte groep) burgers, in plaats van te worden aangewezen. Het provinciaal bestuur bestond -en bestaat- uit het college van Gedeputeerde Staten, die het dagelijks bestuur vormt, en de Provinciale Staten, die het algemeen bestuur voeren. Voorzitter van beide colleges is de Commissaris van de Koning(in).^{4 5}

2.2 HET PROVINCIEHUIS⁶

RUIMTELIJKE CONTEXT

De Provinciewet bepaalt dat het provinciehuis dient te worden gebouwd in de provinciale hoofdstad.⁷ Als regionaal bestuurlijk centrum werd het provinciehuis traditioneel op aan of op een (markt-)plein van de provinciale hoofdstad gesitueerd. De bouw van een dergelijk bestuurscentrum bracht een belangrijk regionaal zwaartepunt in de provinciale hoofdstad. Deze situatie bleef tot na de Tweede Wereldoorlog gangbaar.

Voor de bouw van een provinciehuis met een -deels- vrije omliggende ruimte op een centrale locatie, moest, door de uitbreiding van de provinciale taken, in de naoorlogse periode echter vrijwel zonder uitzondering ruimte gecreëerd worden door het verbouwen of slopen van de bestaande bebouwing. De onteigeningen die daarmee gepaard gingen, waren vaak bijzonder kostbaar en tijdrovend. Daarom werd bij eventuele nieuwbouw van een provinciehuis ook wel naar een locatie buiten het centrum gekeken. De opkomst van de auto droeg eveneens bij aan de ontwikkeling, waarbij het provinciehuis buiten het centrum gesitueerd werd om bereikbaarheid te kunnen blijven garanderen.⁸

⁴ Tot 1850 wordt de Commissaris van de Koningin de Gouverneur genoemd. Deze titel wordt in de provincie Limburg nog altijd gebruikt.

⁵ Schroor 1998.

⁶ De ontwikkeling van het provinciehuis toont sterke overeenkomsten met die van het raadhuis. Voor onderstaande ontwikkelingsschets is dan ook gebruik gemaakt van het RDMZ-rapport dat de weerslag vormt van het categoriale onderzoek naar de naoorlogse raadhuisen. Korte 2004.

⁷ Blauw en Knopper 1960, p. 26.

⁸ De *Leidraad* van de VNG uit 1961 (p. 14-15) benadrukte de noodzaak van een centrale ligging en de nabijheid van voldoende parkeerruimte (wat in de praktijk beschouwd kan worden als een onmogelijke combinatie).

ARCHITECTONISCHE ASPECTEN

De stilistische ontwikkeling die het provinciehuis in de naoorlogse periode doormaakte, werd grotendeels bepaald door de op dat moment heersende opvattingen over architectuur. Algemeen gold dat de architectuur van het bestuursgebouw zich niet kenmerkte door een grote mate van innovatieve vormgeving. Veeleer werden de ontwikkelingen in andere bouwtypen gevolgd, en op aangepaste, representatieve manier toegepast in het ontwerp van het provinciehuis. Uiteraard was hierin ook het opdrachtgeverschap van belang: met het selecteren van een bepaalde architect werd feitelijk automatisch voor een bepaalde bouwstijl gekozen. De Rijksbouwmeester speelde een belangrijke rol in dit proces. Hij verdeelde de binnenkomende bouwopgaven en wees zonodig externe - d.w.z. niet in dienst van Rijksgebouwdienst zijnde - architecten aan om de opdrachten te realiseren.⁹

De twintigste eeuw bracht, mede door de opkomst van nieuwe bouwtechnieken en -materialen, de discussie over wat architectuur zou moeten zijn hevig op gang. De bouw en vormgeving van bestuursgebouwen was één van de onderwerpen die daarin aan de orde kwam. Het feit dat het in de naoorlogse periode vaak niet mogelijk was om aan alle in het bestek genoemde materialen te komen vanwege de schaarste op de materialenmarkt en het gebrek aan financiële middelen, speelde daar tevens een rol in.¹⁰

AFBEELDING 2.2
HET PROVINCIEHUIS IN ARNHEM
IS EEN VOORBEELD VAN EEN
GEBOUW IN SHAKE-HANDS-
ARCHITECTUUR

Tot na de Tweede Wereldoorlog overheerste de conventionele opvatting dat overheidsgebouwen een representatief, monumentaal karakter zouden moeten hebben. Tegenover deze behoudende interpretatie ontwikkelde zich een modernistische opvatting, waarbij kon worden geëxperimenteerd met nieuwe vormen, bouwmaterialen en bouwmethoden. In eerste instantie was men in de raad- en provinciehuisbouw echter gematigd, en bleven traditionele elementen als trappartijen, wapens en -verwijzingen naar- torens gehand-

⁹ Peet, C. van der en G. Steenmeijer (red) 1995, p. 469-471.

¹⁰ Phaff 1980, p. 6.

haafd in het ontwerp. Deze werden echter wel uitgevoerd in nieuwe vormen en materialen zoals staal, glas en beton. Het provinciehuis van Arnhem is een van de duidelijkste voorbeelden van deze ontwikkeling (afbeelding 2.2).

AFBEELDING 2.3
DE IN BRONS GEGOTEN
BALUSTRADES NAAR DE OPGANG
VAN DE GELDERSE STATENZAAL
VERBEELDEN VERSCHILLENDE IN
DE PROVINCIE UITGEOEFENDE
AMBACHTEN. DE ELEMENTEN
WERDEN VERVAARDIGD DOOR
KUNSTENAAR TITUS LEESER EN
WERDEN GESCHONKEN DOOR DE
KAMERS VAN KOOPHANDEL EN
FABRIEKEN IN GELDERLAND (VAN
ROTTERDAM 1989).

Daarbij moet worden aangetekend dat het Gelderse provinciehuis een belangrijke uitzondering vormt voor wat betreft materiaalgebruik en kunsttoepassing (afbeelding 2.3 en 2.4). Het grootschalige gebruik van kostbare bouwmaterialen en de uitbundige decoratieve afwerking in dit specifieke gebouw zijn zeker niet representatief voor de wederopbouwperiode, waarin de architectonische vormgeving van gebouwen meestal (noodgedwongen) overwegend sober en ingetogen van aard is.

AFBEELDING 2.4
ÉÉN VAN DE ZES DECORATIEVE
SGRAFITTO'S (RELIEF VAN
VERSCHILLENDE GEKLEURDE
LAGEN BETON) VAN KUNSTENAAR
SIMON ERB BOVEN DE
GANGDEUREN OP DE VERDIEPING
VAN HET PROVINCIEHUIS VAN
GELDERLAND.

De poging tot integratie van traditionele vormen met moderne materialen of klassieke materialen in moderne vormgeving, werd door architect W. van Tijen in 1947 aangeduid als 'shake hands'-architectuur. Met deze term werd met name bedoeld op de toenadering die architecten van het 'behoudende' en het 'vooruitstrevende' kamp tot elkaar zochten.¹¹ Tegen het eind van de jaren vijftig waren het echter meestal de modernistisch werkende architecten

¹¹ Blijdenstijn en Stenvert 2000, p. 148-155.

die de opdracht voor de bouw van nieuwe provinciehuizen wisten te verwerven.¹² Het provinciehuis van Drenthe kan hiertoe als voorbeeld dienen (afbeelding 2.5).

AFBEELDING 2.5
HET FUNCTIONALISTISCHE
PROVINCIEHUIS VAN DRENTHE
WERD ONTWORPEN DOOR
ARCHITECT M.F. DUINTJER.

Kenmerkend is het gebruik van strakke, vaak sobere gevelwanden en het op grote schaal toepassen van vliesgevels. Uiteindelijk werd de benadering puur functioneel en waren de provinciehuizen nauwelijks meer van andere kantoorgebouwen te onderscheiden. Dit is een ontwikkeling die ook zichtbaar is bij raadhuisen en andere bestuursgebouwen.

Tot in de jaren vijftig leefde de overtuiging dat de representatieve en administratieve provinciale diensten in het provinciehuis samen moesten gaan. Na die periode werd een functionele scheiding van beide onderdelen in het gebouw steeds gebruikelijker: de werkruimten van de abtenaren werden fysiek gescheiden van de representatieve ruimten. In de architectuur van het provinciehuis bestond er tot halverwege de twintigste eeuw een duidelijke relatie tussen interieur en exterieur. Van buitenaf was vaak goed zichtbaar waar zich binnen in het gebouw een bepaalde ruimte moest bevinden. Vanaf de jaren vijftig werd dit principe grotendeels losgelaten. Een uitzondering daarop vormt in de jaren zestig ontworpen provinciehuis van architect Maaskant in Den Bosch (afbeelding 2.6).

¹² Kuper 1995.

AFBEELDING 2.6

IN HET MODERNISTISCHE NOORD-BRABANTSE PROVINCIEHUIS VAN ARCHITECT MAASKANT WORDT DE STATENHAL IN HET EXTERIEUR GEACCENTUEERD DOOR DE BETONNEN SCHAALDAKEN. DE LAAGBOUW BEVAT DE REPRESENTATIEVE RUIMTEN VAN HET PROVINCIEHUIS. IN DE HOGE TOREN BEVINDEN ZICH DE WERKRUIMTEN VAN DE AMBTENAREN.

MONUMENTALE KUNST

Belangrijk voor de ontwikkeling van de naoorlogse provinciehuizen was ook de percentageregeling die de rijksoverheid in 1953 instelde. Deze hield in dat van de totale bouwsom van bepaalde openbare gebouwen tenminste 1% diende te worden bestemd aan beeldende kunsttoepassing.¹³ De monumentale kunst¹⁴ maakte als gevolg hiervan in de jaren vijftig een grote bloei door. Hoewel in de provinciehuizen altijd al relatief veel aandacht werd besteed aan decoratieve afwerking en kunsttoepassing, vormde de percentageregeling in de vroeg-naoorlogse periode een belangrijke extra stimulans. Veel kunstenaars zagen de toepassing van monumentale kunst in openbare gebouwen als het geëigende middel om kunst dichterbij de bevolking te brengen.

Bepaalde kunstvormen waren in de naoorlogse periode in het bijzonder populair. Ook werden nieuwe materialen toegepast, voortkomend uit de industriële wereld. Beton werd in de kunst een veelgebruikte grondstof (afbeelding 2.7), vooral in combinatie met een ander (traditioneel) materiaal, zoals glas. Op wanden kon bijvoorbeeld betonreliëf, mozaïek of sgraffito (afbeelding 2.4) worden toegepast, vloeren konden worden gedecoreerd met mozaïek en vensters ingevuld met glas-in-lood of glas appliqué. De tapijtwefkunst beleefde eveneens een opleving na de oorlog, onder invloed van ontwikkelingen in Frankrijk en Scandinavië.¹⁵

In het ontwerp van de monumentale kunstwerken na de Tweede Wereldoorlog werd in het bijzonder aandacht besteed aan de integratie van het kunstwerk met de architectuur van het gebouw, waardoor veel monumentale

¹³ Haartsen 2003, p. 8-9.

¹⁴ Hieronder worden kunstuitingen verstaan die speciaal voor in of aan een gebouw zijn ontworpen.

¹⁵ Onder andere het werk van Jean Lurçat (1897-1966) vormde een inspiratiebron.

kunstwerken substantieel deel van het gebouw uit gingen maken. De toegangsdeur tot de Statenzaal in het Noord-Brabantse provinciehuis is daar een goed voorbeeld van (afbeelding 2.6).

AFBEELDING 2.7

'DE PHOENIX' IS HET BETONRELIEF OP DE BOVENWAND VAN DE ENTREEPOORT VAN HET GELDERSE PROVINCIEHUIS.

2.3 ONTWIKKELINGEN NA DE WEDEROPBOUW

Vanaf de jaren zestig werd laagdrempeligheid een steeds belangrijker uitgangspunt in het ontwerp van de provinciehuizen. Representatie werd beschouwd als een ongewenste vorm van machtsvertoon. Het democratisch ideaal werd vertaald in een open ontwerp, waarin op grote schaal glazen wanden, vides en doorkijkjes werden toegepast. Dit streven naar transparantie en laagdrempeligheid door het vermijden van hiërarchische patronen deed de overzichtelijkheid van (de infrastructuur van) het gebouw vaak verdwijnen.¹⁶ Het provinciehuis ging zo vanaf de jaren zestig steeds meer overeenkomsten vertonen met het reguliere kantoorgebouw.

Door het verdwijnen van karakteristieke representatieve elementen werd het naoorlogse bestuursgebouw een steeds minder duidelijk herkenbaar bouwtype. Het in de wederopbouwperiode ontstane gebruik om de bestuursvertrekken en de administratieve werkruimten van elkaar te scheiden in aaneengeschakelde, in hoogte variërende bouwvolumes, bleef echter gehandhaafd (zie onder 'architectonische aspecten', pagina 12). Voorbeelden hiervan zijn de provinciehuizen van Overijssel (afbeelding 2.8) en Drenthe (afbeelding 2.9). Beide gebouwen werden ontworpen door architect M.F.

AFBEELDING 2.8

PROVINCIEHUIS OVERIJSSSEL,
ARCHITECT M.F. DUINTJER.

¹⁶ Huisman, J., 'Horen & Zien. De route van de verleiding', in: *Vrij Nederland*, 17 mei 2003, p. 56.

Duintjer en hebben duidelijke overeenkomsten.¹⁷ De provinciehuizen zijn functionalistisch van ontwerp, met sterk horizontaal gelede gevels. In beide gebouwen zijn de bestuursvertrekken en de administratieve werkruimten van elkaar gesepareerd. Het bestuursdeel bevindt zich steeds in de hoogbouw, en is als zodanig van buitenaf te onderscheiden.

AFBEELDING 2.9
PROVINCIEHUIS DRENTHÉ,
ARCHITECT M.F. DUINTJER.

Als gevolg van bestuurlijke decentralisatie is het provinciale ambtenarenapparaat in de afgelopen decennia sterk uitgebreid. Om deze gegroeide bezetting te kunnen huisvesten, worden bestaande provinciehuizen op grote schaal uitgebreid en verbouwd. Daarbij wordt de kwaliteit van de bestaande naoorlogse bouw niet altijd (h)erkend. De ontwikkelingen rond het Noord-Hollandse provinciehuis in Haarlem kunnen hiertoe als voorbeeld dienen (afbeelding 2.10).

AFBEELDING 2.10
OM DE NIEUWBOUW VAN DE
SPAANSE ARCHITECT MATEO AAN
HET HAARLEMSE PROVINCIEHUIS
TE KUNNEN REALISEREN, ZAL DE
WEDEROPBOUWVLEUGEL (LINKS
OP DE FOTO) VAN ARCHITECT
ZWIERS GESLOOPT WORDEN.

¹⁷ Interessant zou zijn een vergelijkende studie tussen beide gebouwen te verrichten. Dit valt echter buiten het bereik van dit rapport.

Hoofdstuk 3 Preselectie en toetsing

3.1 BRONNEN

Uit de groslijst van objecten is een eerste selectie gemaakt van de meest behoudenswaardige provinciehuizen. Deze zogenaamde ‘preselectie’ heeft nadrukkelijk géén juridische status, maar dient als basis voor vervolgonderzoek en verdere beoordeling in het veld. Voor de totstandkoming van de preselectielijst is gebruik gemaakt van de grotere bouw tijdschriften uit de periode 1940-1965.¹⁸ In totaal zijn er zeven in de periode 1940-1965 tot stand gekomen of uitgebreide provinciehuizen in de databank opgenomen.

3.2 WAARDERINGSCRITERIA

Bij het opstellen van de waarderingscriteria is gebruik gemaakt van de handleiding die voor het Monumenten Selectie Project (MSP) van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg werd opgesteld. Deze criteria zijn nog altijd valide en blijken, zij het enigszins aangepast en gespecificeerd per categorie, ook toepasbaar op de architectuur en stedenbouw uit de naoorlogse periode (zie bijlage 3). Objecten uit de wederopbouwperiode kunnen evenals gebouwen van vóór 1940 worden gewaardeerd en geselecteerd op basis van de volgende waarden:

- Cultuurhistorische waarde
- Architectuur- en kunsthistorische waarde
- Stedenbouwkundige en ensemblewaarde
- Gaafheid / herkenbaarheid
- Zeldzaamheid

De categorie provinciehuizen is, evenals de raadhuizen, voor wat betreft het opstellen van en het toetsen aan waarderingscriteria een geval apart. Het eerste criterium (cultuurhistorische waarde) is voor het maken van de selectie van meest waardevolle provinciehuizen weliswaar belangrijk, maar vrijwel nooit onderscheidend. Als centrum van het provinciale bestuur zal het provinciehuis altijd ‘scoren’ op het eerste onderdeel: de cultuurhistorische waarde. Dit selectieonderdeel dient voor de categorie provinciehuizen dan ook altijd met minimaal één ander criterium gecombineerd te worden. Verder is de stedenbouwkundige waarde van het provinciehuis vrijwel altijd evident, zij het dat deze meestal pas ter plaatse volledig op waarde valt te

¹⁸ Hierbij gaat het om de tijdschriften *Bouw*, *Bouwkundig Weekblad*, *Katholiek Bouwblad/Wonen (TABK)*, *8 en Opbouw*, *Openbare Werken* en *Forum*.

schatten. Ook de criteria ‘gaafheid’ en ‘zeldzaamheid’ kunnen voor de categorie provinciehuizen op dit moment geen exclusief uitsluitsel bieden aangezien er nog geen uitputtend veldbezoek heeft plaatsgevonden. Deze criteria moeten in ieder geval in relatie tot het tweede waarderingscriterium worden beschouwd.

De huidige preselectie is dus met name gebaseerd op de architectuur- en kunsthistorische waarden. Zo kan een object bijvoorbeeld van belang zijn binnen het oeuvre van een bepaalde architect of stedenbouwkundige, kan er een bijzondere constructiewijze zijn toegepast, of kan er veel aandacht aan de decoratieve afwerking met monumentale kunst zijn besteed.

3.3 SELECTIEMETHODE

Met de vergaarde kennis en de waarderingscriteria in het achterhoofd is een preselectie gemaakt van de meest representatieve voorbeelden. Het selecteren met behulp van de databank werd aangevuld met het handmatig raadplegen van de in mappen gedocumenteerde informatie. Deze preselectie is niet definitief, en kan dus door voortschrijdend inzicht en kennis gemotiveerd worden uitgebreid of (bij sloop of ingrijpende verbouwing) ingekort.

3.4 INVENTARISATIE EN PRESELECTIE

In totaal zijn voorlopig 5 van de 7 provinciehuizen uit de wederopbouwperiode geselecteerd als zijnde behoudenswaardig (zie bijlage 5). Dat wil zeggen dat deze objecten van dusdanig belang zijn dat nader onderzoek in het veld gewenst is. Weliswaar blijkt uit de beschrijvingen welke provinciehuizen als uitzonderlijk kunnen worden aangemerkt, maar pas wanneer het veldwerk heeft plaatsgevonden zal duidelijk zijn hoeveel en welke gebouwen of complexen nog in (grotendeels) oorspronkelijke vorm bestaan.

In onderstaand overzicht zijn de zeven in de periode 1940-1965 ontworpen of gebouwde provinciehuizen opgenomen. Naast identificatiegegevens wordt aangegeven of en zo ja waarom het gebouw of complex wordt beschouwd als behoudenswaardig.

Objectcode	PROM0001
Provincie	Gelderland
Adres	Markt 11
Postcode, Plaats	Arnhem
Architect	J.J.M. Vegter, T.T. Deurvorst en H. Brouwer
Bouwjaren	Nieuwbouw 1950-1954
In preselectie	Ja

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als vertegenwoordiging voor het oeuvre van de architecten Brouwer en Deurvorst
- Als voorbeeld van een provinciehuis met bijzonder rijke toepassing van monumentale kunst

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Als een van de drie 'atriumgebouwen' in de wederopgebouwde Arnhemse binnenstad
- Als zijnde het 'kasteel aan de Markt'
- Vanwege de belangrijke relatie van het gebouw met de Rijn, waarop het ontwerp van het provinciehuis is afgestemd.

Gaafheid / herkenbaarheid / representativiteit

- Vanwege de architectonische gaafheid van het ex- en interieur van het provinciehuis

Objectcode	PROM0002
Provincie	Overijssel
Adres	Luttenbergstraat 2
Postcode, Plaats	Zwolle
Architect	M.F. Duintjer
Bouwjaren	Prijsvraagontwerp 1961, bouw 1971-1972
In preselectie	Ja

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als vertegenwoordiging voor het oeuvre van architect M.F. Duintjer

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de door tuinarchitecte M. Ruys aanlegde groenvoorziening om het gebouw
- Vanwege de aanwezige monumentale kunst

Gaafheid / herkenbaarheid / representativiteit

- Vanwege de architectonische gaafheid van het provinciehuis

AFBEELDING 3.1

PROVINCIEHUIS GELDERLAND

AFBEELDING 3.2

PROVINCIEHUIS OVERIJSEL

AFBEELDING 3.3

PROVINCIEHUIS NOORD-BRABANT

Objectcode	PROM0003
Provincie	Noord-Brabant
Adres	Brabantlaan 1
Postcode, Plaats	's-Hertogenbosch
Architect	H.A. Maaskant
Bouwjaren	Ontwerp 1953, nieuwbouw 1966-1970, renovatie 1997-1999
In preselectie	Ja

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als vertegenwoordiging voor het oeuvre van architect Hugh Maaskant.
- Als voorbeeld van expressief modernistische vormgeving (silhouet, ontvangsthal)

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de vrije ligging van het provinciehuis aan de vijver
- Vanwege het belang van het provinciehuis als stedenbouwkundig markeringspunt van de stad
- Vanwege de aanwezige monumentale kunst

Gaafheid / herkenbaarheid / representativiteit

- Vanwege de architectonische gaafheid van het ex- en interieur van het provinciehuis
- Vanwege de grote herkenbaarheid van het gebouw

Objectcode	PROM0004
Provincie	Noord-Holland
Adres	Dreef 3
Postcode, Plaats	Haarlem
Architect	H.T. Zwiers
Bouwjaren	Nieuwbouwvleugel 1952
In preselectie	Nee
Bijzonderheden	Wederopbouwdeel zal worden gesloopt

AFBEELDING 3.4
PROVINCIEHUIS NOORD-HOLLAND

Objectcode	PROM0005
Provincie	Zuid-Holland
Adres	Zuid-Hollandplein 1
Postcode, Plaats	Den Haag
Architect	Nieuwbouw bestuursgebouw F.P.J. Peutz
Bouwjaren	Nieuwbouw bestuursgebouw jaren zestig (gesloopt begin jaren negentig)
In preselectie	Nee
Bijzonderheden	Wederopbouwstructuur deels gesloopt omstreeks 1993

AFBEELDING 3.5
PROVINCIEHUIS ZUID-HOLLAND

Objectcode	PROM0006
Provincie	Zeeland
Adres	Abdij 6
Postcode, Plaats	Middelburg
Architect	Nieuwbouw provinciale griffie: J.F. Berghoef
Bouwjaren	Nieuwbouw provinciale griffie: 1957-1965
In preselectie	Ja

AFBEELDING 3.6 EN 3.7
PROVINCIEHUIS ZEELAND

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als vertegenwoordiging voor het oeuvre van architect J.F. Berghoef

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de ensemble dat het provinciehuis met het abdijcomplex vormt
- Vanwege het belang van het provinciehuis als stedenbouwkundig markeringspunt van de stad

Provincie	Drenthe
Adres	Westerbrink 1
Postcode, Plaats	Assen
Architect	M.F. Duintjer
Bouwjaren	Omstreeks 1965
In preselectie	Ja

AFBEELDING 3.8 EN 3.9

PROVINCIEHUIS DRENTHÉ. FOTO
VAN HET EXTERIEUR EN DE DOOR
CORNEILLE ONTWERPEN DEUR
TOT DE STATENZAAL.

Architectuur- en kunsthistorische waarde

- Als vertegenwoordiging voor het oeuvre van architect M.F. Duintjer
- Vanwege de evenwichtigheid van het ontwerp van het gebouw

Gaafheid / herkenbaarheid / representativiteit

- Vanwege de architectonische gaafheid van het ex- en interieur van het provinciehuis

Stedenbouwkundige- en ensemblewaarde

- Vanwege de natuurlijke overgang van en de relatie tussen buiten en binnen
- Vanwege de landschappelijke aanleg van de directe omgeving van het gebouw
- Vanwege de aanwezige monumentale kunst

BIJLAGE 1 LITERATUUR	23
BIJLAGE 2 AFBEELDINGEN	24
BIJLAGE 3 WAARDERINGSKRITERIA	25
BIJLAGE 4 WEDEROPBOUW DATABANK	26

Bijlage 1 Literatuur

- Blauw, K., en H. Knopper, *Waar zetelt en wat doet het provinciaal bestuur van Noord-Holland?*, Haarlem 1960
 - Bosma, K. en C. Wagenaar (red.), *Een geruisloze doorbraak. De geschiedenis van architectuur en stedenbouw tijdens de bezetting en de wederopbouw van Nederland*, Rotterdam 1995
 - Bosma, K., *Architectuur en stedenbouw in oorlogstijd. De wederopbouw van Middelburg 1940-1948*, Rotterdam 1988
 - Bosmans, J., *Staatkundige vormgeving in Nederland. De tijd na 1940*, Assen 1995
 - Fuchs, H., *Stadhuisen in Nederland 1965-1988*, Maassluis 1988
 - Gilst, D. van, *Het huis der provincie Gelderland*, Arnhem 1964
 - Haartsen, T., *De wand des tijds. Monumentale Kunst rond de jaren 50*, Rosbeek 2003
 - Hermus, J., *Het Provinciehuis. Van Latijnse school tot bestuurscentrum*, Groningen 1987
 - Klop, K. (red.), *Verbeelding van de macht*, Nijmegen 1999
 - Huisman, J., 'Horen & Zien. De route van de verleiding', in: *Vrij Nederland*, 17 mei 2003, p. 56-58.
 - Korte, M. de, *Gebruikershandleiding Wederopbouw Databank (WOP) 1940-1965*, Zeist 2003
 - Korte, M. de, *Raadhuizen. Categori-aal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist 2004
 - Kuipers, M. (red.), *Toonbeelden van de wederopbouw. Architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland*, Zwolle 2002
 - Kuper, M., *Het stadhuis van Almelo. Het laatste ontwerp van J.J.P. Oud*, Almelo 1995
 - Lange, E. de, *Sober en solide. De wederopbouw van Nederland 1940-1964*, Rotterdam 1995
 - Peet, C. van der en G. Steenmeijer (red.), *De Rijksbouwmeesters. Twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwdienst en zijn voorlopers*, Rotterdam 1995
 - Phaff, H.E., *Het huis der gemeente*, z.p. 1980
 - Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Plan van aanpak wederopbouw*, Zeist 1999
 - Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Richtlijnen categoriaal onderzoek wederopbouwobjecten (1940-1965)*, Zeist 2001
 - Roos, R., *Bouwen voor de macht*, Den Haag 1992
 - Rotterdam, R. van, *Huis der provincie Gelderland; een brochure over het samengaan van architectuur en beeldende kunst*, Arnhem 1989
 - Roy van Zuydewijn, N. de, *Provinciehuis Noord-Holland*, Wormerveer 1976
 - Sanderse, M., *Middelburg 1940-'45*, Middelburg 1979
 - Schroor, M., *Provinciale Almanak Groningen 1996-1998*
 - Verbrugge, B., *De verbeelding van de macht. De overheid als bouwheer*, Delft 1986
- Uit onderstaande bouwvakbladen zijn alle artikelen die de raadhuisbouw bespreken en in de periode 1940-1965 zijn verschenen geraadpleegd:
- *Bouw*

- *Bouwkundig Weekblad*
- *Katholiek Bouwblad/Wonen (TA/BK)*
- *Forum*
- *Baksteen*
- *Publieke Werken*
- *Polytechnisch Tijdschrift*

Bijlage 2 Afbeeldingen

Foto's: M.L. de Korte en RDMZ,
met uitzondering van:

Afbeelding op titelblad: provincie-
huis Den Bosch, www.qoop.nl
(geraadpleegd december 2004)

2.2: www.qoop.nl

2.9: www.prv-overijssel.nl

2.10: Foto P. Vlaardingerbroek,
2003

3.6: Peet, C. van der en G. Steenme-
ijer (red.), *De Rijksbouwmeesters.*
Twee eeuwen architectuur van de
Rijksgebouwendienst en zijn
voorlopers, Rotterdam 1995, p. 460

3.7: www.zeeland.nl (geraadpleegd
december 2004)

Bijlage 3 Waarderingscriteria

CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

- Belang van het provinciehuis als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of geestelijke ontwikkeling
- Belang van het provinciehuis als bijzondere uitdrukking van beleidsmatige en/of bestuurlijke ontwikkelingen
- Belang van het provinciehuis wegens innovatieve waarde of pionierskarakter als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en)

ARCHITECTUUR- /KUNSTHISTORISCHE WAARDEN

- Bijzonder belang van het provinciehuis voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de architectuur
- Bijzonder belang van het provinciehuis voor het oeuvre van een (tuin-) architect of stedenbouwkundige
- Belang van het provinciehuis wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp of de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur(onderdelen)
- Belang van het provinciehuis wegens bijzonder(e) materiaalgebruik, detaillering, constructiewijze en/of ornamentiek of in, aan of bij het provinciehuis toegepaste (monumentale) kunstwerken, daterend uit de bouwperiode

STEDENBOUWKUNDIGE- / ENSEMBLEWAARDEN

- Betekenis van het provinciehuis als essentieel onderdeel van een groter geheel, dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van nationaal belang is
- Bijzondere betekenis van het provinciehuis wegens de situering en/of de ruimtelijke relaties met de omgeving
- Bijzondere betekenis van het provinciehuis wegens de wijze van inrichting van de openbare ruimte, en/of de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen en/of water
- Bijzondere betekenis van het provinciehuis voor het aanzien van een stad of dorp.

GAAFHEID/HERKENBAARHEID/ REPRESENTATIVITEIT

- Belang van het provinciehuis wegens de architectonische gaafheid van exterieur en/of interieur
- Belang van het complex wegens de hoogwaardige architectonische kwaliteit van de samenstellende onderdelen

ZELDZAAMHEID

- Belang van het provinciehuis wegens, architectuurhistorische, bouwtechnische en/of stedenbouwkundige zeldzaamheid

Bijlage 4 Wederopbouw Databank

STRUCTUUR EN INHOUD DATABANK

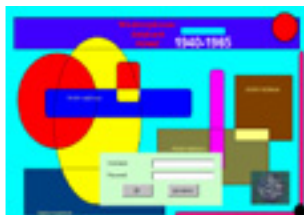
Om de objectgegevens die uit de categoriale studies worden verkregen te ordenen, is de ‘Wederopbouw Databank RDMZ 1940-1965’ (WOP) ontwikkeld door de afdeling informatiemanagement van de RDMZ. Hierin worden alle onderzochte wederopbouwobjecten ingevoerd. De databank is tot stand gekomen op basis van het *Programma van Eisen* (20 december 2001) dat door het Projectteam Wederopbouw is geformuleerd in het kader van de pilotprojecten naar scholen, kerken en raadhuisen. De databank dient een tweeledig doel: ten eerste is het een hulpmiddel met zoekfuncties voor het categoriaal onderzoek naar diverse objecten, ten tweede vormt het een toekomstige informatiebron voor medewerkers van de RDMZ en externe gebruikers.

In de databank (afbeelding A) zijn zowel feitelijke gegevens opgenomen (naam, adres, gebouwcategorie, architecten, bronvermelding, etc.) als analytische gegevens (bouwstijlen, bouwtypen, preselectie). Ieder object in de databank heeft een unieke objectcode. De gegevens van het object zijn vastgelegd in acht tabbladen.

Om een selectie van objecten uit de databank te maken, kan gebruik worden gemaakt van de zoekfunctie van de databank (met name de optie ‘gecombineerd zoeken’). Omdat digitaal beeldmateriaal nog grotendeels ontbreekt vanwege het uitstellen van het veldwerk, kan de databank niet het arbeidsintensieve handwerk van het selecteren op basis van de niet-gedigitaliseerde bronnen vervangen.

De databank is (in dit stadium van het project) bedoeld als een dynamisch instrument. Gegevens die uit een eerste literatuuronderzoek niet naar boven kwamen, zijn later aangevuld. De ervaringen die de interne en externe onderzoekers in de categoriale pilotstudies met het gebruik van de databank hebben opgedaan, zijn samengebracht, besproken en doorgekoppeld naar de afdeling Informatiemanagement van de RDMZ, die deze hebben verwerkt.

De ‘bewerken objecten’-modus zal hieronder worden beschreven: deze is in dit stadium van het onderzoek de belangrijkste functie van de WOP databank. Per tabblad wordt aangegeven welke gegevens waar moeten worden ingevoerd. Daarbij worden alleen de niet voor de hand liggende velden uitgebreid behandeld.¹⁹

AFBEELDING A
STARTSCHEM WEDEROPBOUW
DATABANK.

¹⁹ Hier is de opbouw van het rapport *Scholen* (PLEK, 2002) als uitgangspunt genomen.

The screenshot shows a web-based form for editing an object in a database. The title bar reads 'WOP - Wederopbouw database RDMZ - [Bewerken Objecten]'. The main header is 'Wederopbouw-database' with a date 'vrijdag 27 augustus 2003'. The object being edited is 'RAAM005' (Raadhuis, Dudokplein 1, 1571EN Urmuden). The form is divided into several sections: 'ObjectCode' (RAAM005), 'Name' (Raadhuis), 'Min. Soort' (Onbekend), 'Opmerking' (empty), 'Locatie' (Province: Noord-Holland, Gemeente: Velsen, Plaats: Urmuden, Straat: Dudokplein, Huisnr: 1, Postcode: 1571EN), 'Onderdeel van complex' (empty), 'Pre-Selecte' (Bezoekt), 'Datum' (12-03-2003), 'Oorspronkelijke functie' (Hoofd-Categorie: Bestuur, recht, overh. geb., Sub-Categorie: Bestuursgebouwen en onderd., Functie: Gemeentehuis), and 'Huidige Bestemming' (Gemeentehuis). There are also fields for 'Contact Persoon' (M.C.A. Hoozen-Kops), 'Ingevoerd door' (Hoozen), and 'Ingevoerd op' (20030827 15:25:00).

AFBEELDING B

HET TABBLAD 'OBJECT'

TABBLAD 'OBJECT'

Op het tabblad 'Object' worden de unieke objectcode²⁰, de naam van het gebouw, de adresgegevens, de gebouwcategorie en de huidige functie van het object vermeld (afbeelding B). Het veld 'opmerkingen' is hier alleen bedoeld voor zeer essentiële identificatiegegevens, zoals een tweede naam van het gebouw, een verwijzing naar een duidelijk verwant object of een belangrijke straatnaamwijziging. Het veld 'onderdeel van een complex' dient te worden ingevuld wanneer het gebouw deel uitmaakt van een groter geheel.

De velden in het kader 'locatie' bevatten de huidige adresgegevens van het object. Wanneer de verrekijkerbutton wordt aangeklikt, opent zich een nieuw scherm waarin de plaatsnaam van het object kan worden aangegeven. Bij het selecteren van de plaatsnaam worden automatisch ook de juiste provincie- en gemeentenaam in de betreffende velden geladen.²¹ Wanneer er meerdere adressen bij een object horen, kan een tweede (of derde) adres in het veld 'locatie' worden opgenomen, echter met de toevoeging van het teken ~ (dus bijvoorbeeld '~Dorpsstraat 4') om zoekacties in een later stadium te vergemakkelijken.

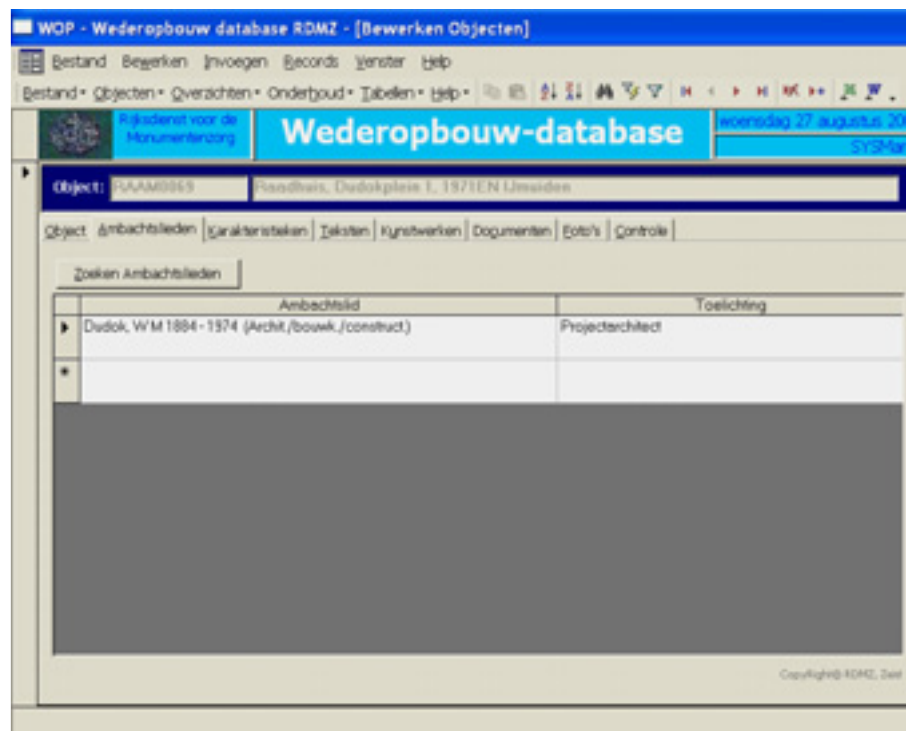
²⁰ Een objectcode bestaat uit de eerste drie letters van de gebouwcategorie, gevolgd door de eerste letter van de voornaam van de persoon die het record heeft aangemaakt, en daarachter een serie van vier getallen. Tijdens de pilotstudie is besloten alléén de in de wederopbouwperiode totstandgekomen gebouwen in het onderzoek te betrekken.

²¹ In dit veld hangt de VUGA- lijst (de Elsevier Databank Overheid) die ieder jaar wordt vernieuwd. Deze bevat alle geactualiseerde gemeentelijke gegevens.

Bij het invoeren van de basisgegevens doet zich regelmatig het probleem voor dat het adres of de locatie in de bronnen niet (of ten dele) vermeld wordt. Daarnaast is in veel gevallen onbekend wat de huidige functie van het gebouw is, en of het nog (in zijn geheel) bestaat. Ook het ter plaatse lokaliseren van objecten kan lastig zijn, wanneer gegevens gedateerd of onvolledig zijn.

Voor het aanvullen van dit soort basale gegevens kan voor bepaalde te onderzoeken categorieën (zoals provinciehuizen) internet een goede hulp zijn.

AFBEELDING C
HET TABBLAD 'AMBACHTSLIEDEN'
VAN DE WEDEROPBOUW
DATABANK

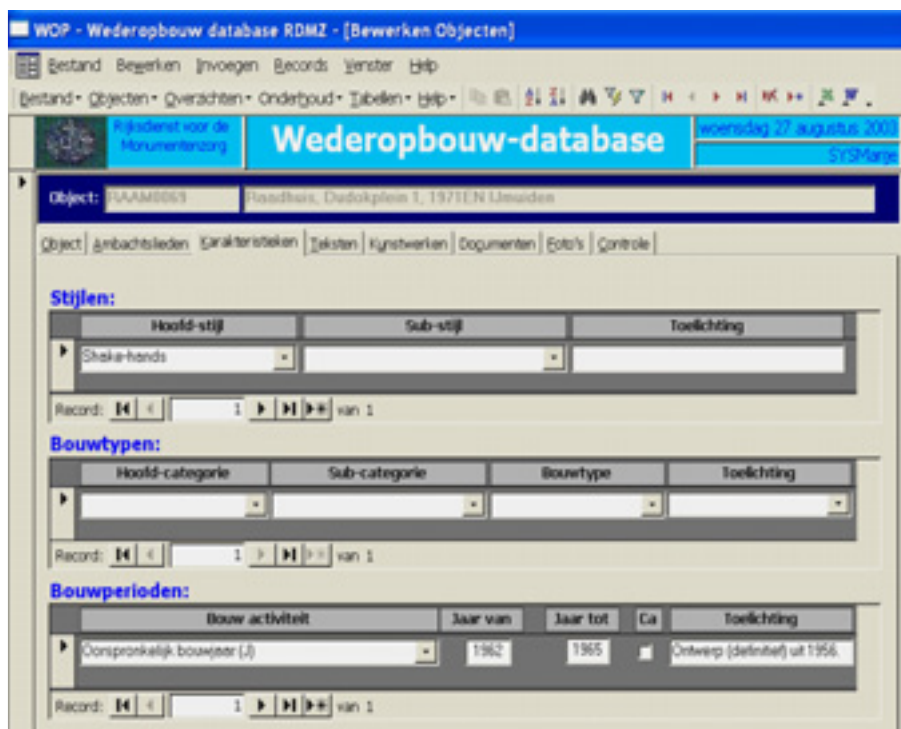

TABBLAD 'AMBACHTSLIEDEN'

Op dit tabblad worden de betrokken ambachtslieden vastgelegd (afbeelding C). De lijst van ambachtslieden is gebaseerd op de tabel uit de Objecten Databank van de RDMZ (ODB) waarin alle rijksmonumenten digitaal zijn opgeslagen. Hoewel het mogelijk is om hier ook namen van aannemers, constructeurs en opdrachtgevers in te voeren, is ervoor gekozen slechts de projectarchitect en de naam van een eventueel architectenbureau, de tuinarchitect en/of interieurarchitect vast te leggen. Deze beslissing is genomen op basis van de afweging welke waarde dergelijke gegevens aan het onderzoek toevoegen tegenover de hoeveelheid tijd die het kost om een nieuwe naam in te voeren.

Bij het vastleggen van de naam van een ambachtsslid moet eerst worden gekeken of deze reeds in de tabel (waarin momenteel bijna 7.000 records

zijn opgeslagen) voorkomt.²² De onderzoekers proberen zoveel mogelijk te voorkomen namen dubbel in te voeren.

AFBEELDING D

HET TABBLAD 'KARAKTERISTIEKEN' VAN DE WEDEROPBOUW DATABANK

TABBLAD 'KARAKTERISTIEKEN'

Het tabblad 'Karakteristieken' is een vrij complex blad dat voornamelijk analytische gegevens bevat: de bouwstijl, het bouwtype (hoofdcategorie, subcategorie en bouwtype) en de bouwperiode(n) (afbeelding D).

Bouwstijlen

Voor wat betreft de toekenning van stijlbenamingen (het eerste onderdeel op dit tabblad) is gepoogd hoofdzakelijk een indeling te maken in vier termen, te weten: 'traditionalisme', 'shake-hands', 'naoorlogs modernisme' en 'n.v.t.'. Aangezien de architectuur uit de wederopbouwperiode zich niet altijd even duidelijk in bouwstijlen laat indelen, moet aan dit onderdeel niet teveel waarde gehecht worden. Meer dient dit onderdeel als een toelichting op de toegepaste 'vormgeving' te worden gezien, waar digitale foto's in de databank (nog) ontbreken. Bij niet te beoordelen gevallen is ervoor gekozen om de term 'n.v.t.' in te voeren. In het toelichtingveld van de stijlen zijn voornamelijk opmerkingen ten aanzien van systeembouw de constructiewijze en andere technische kenmerken geplaatst.

²² Probleem hierbij is dat een bepaalde naam veelal meerdere keren in de lijst genoemd wordt (met en zonder al dan niet volledige initialen, als individu, als bureau, als een ander soort ambachtslid en daarnaast geregeld nog op verschillende schrijfwijzen – zo staat architect Dudok in totaal 9 keer in de tabel). Ook doet het probleem zich voor dat de benaming van een en dezelfde persoon in verschillende publicaties afwijkt (soms wordt het architectenbureau genoemd, en soms één van de architecten).

Bouwtypen

Een indeling op bouwtypen kan op verschillende niveaus worden gemaakt. Voor de categorie scholen moet dan bijvoorbeeld worden gedacht aan een typologisch onderscheid in gangscholen of halscholen en in het geval van de kerken kan worden ingedeeld op bijvoorbeeld zaalkerken en basilieken. Voor bepaalde categorieën is deze indeling echter niet aan de orde, zoals in het geval van de provinciehuizen. Voor deze categorieën is deze nadere typering dus niet gevuld.

Bouwperiodes

Onder het laatste deel van dit tabblad wordt vastgelegd van en tot welk jaar een bepaalde bouwactiviteit (ontwerp, oorspronkelijk bouwjaar, verbouw, restauratie en/of sloop) heeft plaatsgevonden. In het toelichtingveld wordt opgenomen wat wanneer en waar iets tot stand is gekomen. In die gevallen waar het oorspronkelijke bouwjaar van een object niet staat vermeld in het tijdschrift is de jaargang van het tijdschrift als bouwjaar (zowel van als tot) gehanteerd met de toevoeging 'circa', omdat dit in ieder geval een indicatie geeft van de bouwperiode.

AFBEELDING E
HET TABBLAD 'TEKSTEN'

Soort tekst	Actualiteitsdatum	De tekst (dubbel klik voor bewerken tekst)
Bronnen	04-07-2002	Rechte enquête 2001 Bouw 1950 I, p. 250-253, pl gr tek Bouw 1962, p. 497
Planologisch	19-11-2002	Raadhuis aan Plein 1945 aan begin (gezien vanaf havengebied) van lange doorgaande as (Lange Nieuwstraat) die door centrum Uvuiden loopt Plein 1945 is een van de twee belangrijkste pleinen aan deze as. Raadhuis
Gezheid	27-08-2003	-Verbouwingen / Wijzigingen / Sloop Trouwzaal interieur gewijzigd. Archief wordt momenteel (oktober 2002) verbouwd. Binnenruim met vakverdeling. Wordt hersteld in oude staat met loze
Opmerkingen	19-11-2002	- Cultuurhistorische waarde - Stedenbouwkundige waarde - Architectuurhistorische waarde
Exterieur	27-08-2003	- Materiaalgebruik Gegleuzde baksteen (dient tegen de luchtvervuiling van de nabijgelegen hoogovens). Volume raadzaal gedragen door met goudkleurige mozaïeken
Interieur	27-08-2003	- Ligging numten. Raadzaal in overstekend volume boven oorspronkelijke entree. Schikking

TABBLAD 'TEKSTEN'

Op het tabblad 'Teksten' kunnen in de kolom 'Soort tekst' verschillende velden worden geopend (afbeelding E). Wanneer een bepaalde soort tekst wordt aangemaakt, moet het veld 'Actualiteitsdatum' worden aangeklikt om de dag vast te leggen waarop dit veld is geopend. Per veld kunnen bepaalde gegevens ingevoerd worden.

Bronnen

Hier worden literatuurverwijzingen ingevoerd (volgens de standaard notitiemethode van artikelen en boeken), met daarbij per titel aangegeven of

er situatieschetsen, foto's, plattegronden, aanzichten of doorsneden bij de tekst gevoegd zijn.

Planologisch

Hier worden de stedenbouwkundige ligging van het object, de eventueel relevante aanleg van de groenstructuur en andere planologische bijzonderheden geregistreerd.

Exterieur

Hier kan achtereenvolgens het materiaalgebruik, de kleur, de constructie, de vorm van het grondplan en de gevelstructuur van het object worden vastgelegd.

Interieur

In dit veld worden de structuur en ligging van de ruimten t.o.v. elkaar, de inrichting van de meest waardevolle ruimten en eventuele bijzonderheden (onroerende zaken, decoratieve afwerking) opgenomen.

Opmerkingen

In dit veld kan worden aangegeven welke waarderingscriteria evident van toepassing zijn op het betreffende object. Ook wordt hier ingevoerd wanneer, met wie en waarover is gesproken, gecorrespondeerd of anderszins contact heeft plaatsgevonden m.b.t. het object. Daarnaast wordt hier vastgelegd of er eventueel een foto-opdracht is uitgeschreven (met datum, opdracht nummer en naam van opdrachtgever).

Gaafheid

Hier worden de gegevens omtrent verbouw, wijzigingen en sloop ingevoerd.

Bouwkundige staat

Aangezien veldwerk pas in een later stadium plaats zal vinden, kan dit veld nog niet altijd worden ingevuld. Wanneer een object wel is bezocht, kan worden volstaan met een korte notitie (visueel goed / slecht, eventueel met een kleine toelichting).

Redengevend

Dit veld wordt in deze fase van het onderzoek nog niet ingevoerd, aangezien een redengevende omschrijving pas wordt opgesteld wanneer sprake is van (voorlopige) selectie tot rijksmonument.

Bijzonderheden

Hier kunnen eventueel zaken worden vastgelegd die niet in bovenstaande velden kunnen worden ondergebracht.

AFBEELDING F

HET TABBLAD 'KUNSTWERKEN'

Kunstwerk	Kunstenaar	Opmerking
Gedenkteken	Onbekend, - (Overig ambachtsoor)	Gedenkteken (interieur) aan weerszijden oorspronkelijke entree.
Mosaic	Dudok, WM 1884-1974 (Archit./bouw./construct)	Verschiede dagkanten vensters meerkleurig. Goudkleurig op kolommen die raadzaal dragen.
Tegel	Onbekend, - (Overig ambachtsoor)	Kaart van gemeente Velsen uitgevoerd in vit. op wand aangebracht (omlijst door betimmering) welf.k.
Wandspijl	Onbekend, - (Overig ambachtsoor)	Wandkleed in raadzaal aangeboden door burgerij tlv. opening
Armatuur	Onbekend, - (Overig ambachtsoor)	Lampen in Burgerzaal. Fotolampen
Glas-in-lood	Onbekend, - (Overig ambachtsoor)	Wapens op kleine vensters raadzaal (voorgevel) geplakt op glas.
Carillon	Onbekend, - (Overig ambachtsoor)	Kijken op toren.

TABBLAD 'KUNSTWERKEN'

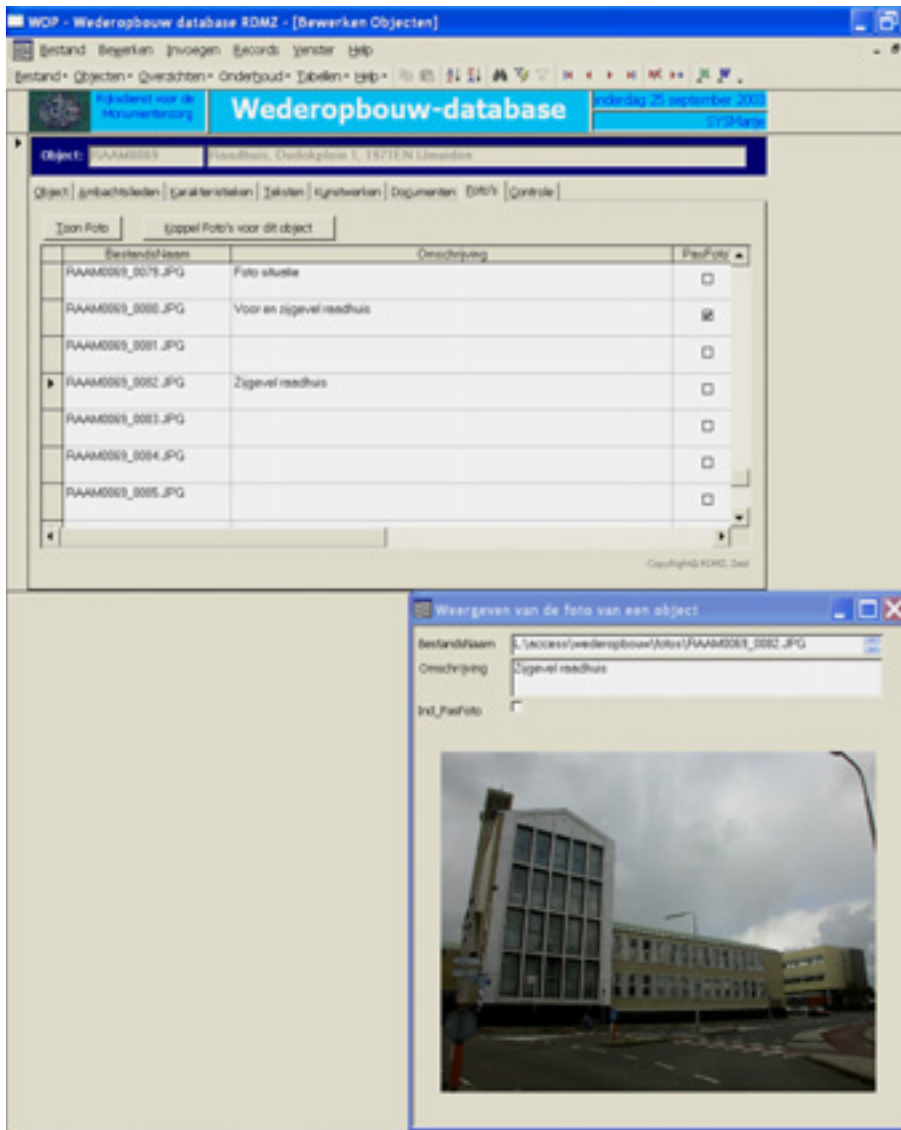
Op het tabblad 'Kunstwerken' zijn in een vaste tabel verschillende soorten (voor de wederopbouwperiode) specifieke kunstwerken genoemd zoals glas-in-beton en sgraffito, die onderdeel zijn van het oorspronkelijke ontwerp van het gebouw (afbeelding F). Onder 'kunstenaar' wordt de naam van de maker ingevoerd (ook hiervoor bestaat een vaste tabel waaraan namen kunnen worden toegevoegd, zie onder tabblad 'Ambachtslieden'). In de laatste kolom (opmerking) wordt in het kort en globaal - indien bekend - de voorstelling (naam), het materiaalgebruik, de plaats van het kunstwerk ten opzichte van, aan of bij het gebouw en eventuele andere opmerkingen vastgelegd.

TABBLAD 'DOCUMENTEN'

Op dit tabblad kunnen tekstuele bestanden aan een object gekoppeld worden. Per gebruiker is een vaste directory aanmaakt waarin deze bestanden kunnen worden opgeslagen. Wanneer op het tabblad 'Documenten' een bestand wordt geselecteerd en op de button 'Toon Document' wordt geklikt, opent het bestand in het bijbehorende programma.

TABBLAD 'FOTO'S'

Op het tabblad 'Foto's' kunnen afbeeldingen aan het record gekoppeld worden (afbeelding G). Met het vakje 'pasfoto' wordt aangegeven welke foto het meest karakteristiek het object weergeeft. Het programma 'Her-nummer Foto's' in het menu 'Bestand' kan grotere groepen afbeeldingen tegelijkertijd omnummeren: de afbeeldingen in de databank krijgen zo als naam de code van het object waaraan deze gekoppeld zijn, gevolgd door underscore (_) en een serie van vier cijfers, die het bestand uniek maken.

AFBEELDING G
HET TABBLAD 'FOTO'S'

TABBLAD 'CONTROLE'

Het tabblad 'Controle' geeft automatisch aan welke velden van het record nog niet (afdoende) zijn ingevoerd.

Colofon

Auteur Marije de Korte
Uitgave Rijksdienst voor
de Monumentenzorg,
Zeist 2004
Basisontwerp B@seline,
Utrecht